

dolis adolescentes decet. Mihi aliud nunc est negotii.
*1 Vos valebitis.

Nug. Nunc satis *2 nugatum est. Revertamur ad lumen; sed prius relegamus quae praceptor explicavit, tum ut discamus, tum ut illi placeamus et nos approbemus, quod cuique nostrum debet esse in votis non minus, quam patri.

ITER ET EQUUS

PHILIPPUS, MISIPPUS, MISOSPUDUS, PLANETES,
PUER, RUSTICUS.

Phil. Vultisne proficiscamur animi gratia Bononiam, quae est ad *3 Sequanam?

Misipp. et *Misosp.* *4 Nihil malum, die praesertim sereno, *5 a ventis silenti, tum etiam *6 in nostro paedagogio feriato.

Phil. Cur non est vobis *7 operarius?

Misipp. Quia Pandulphus *8 madefacturus est hodie ingenti prandio magistros omnes in honorem laureae suae magistralis.

*1 Vos valebitis, addio.

*2 nugatum est, si è cianciato abbastanza.

*3 Sequana, fluvius Parisios interfluens, la Senna.

*4 Nihil malum, non abbiamo il maggior desiderio.

*5 a ventis silenti, quieto.

*6 in nostro paedagogio feriato, perchè abbiamo vacanza.

*7 operarius, giorno da lavoro.

*8 madefacturus est, ha da ubbriacare.

Plan. Vah quantum potabitur!

Misosp. Multo plus sitietur.

Phil. Ego habeo *1 asturconem.

Misipp. Et ego *2 equum meritorium, conductum de lusco impostore.

Misosp. Ego et Planetes vehemur rheda: reliqui, si videtur, vel pedestres sequentur nos, vel vi brachiorum agent cymbam contra cursum amnis.

Plan. Immo equis trahetur.

Misosp. *3 Ut erit cordi; nam nobis pedestre iter magis placet.

Phil. Eia, *4 puer, *5 frena equum meum, et *6 insterne. Quid, *7 malum, *8 manno indis lupatum? Orna potius frenulo illo levi cum bullis.

Puer. Hui, nec *9 oream habet, nec *10 aureas.

Phil. Si scirem quis fregisset, ego illi frangerem....

Misipp. Quid tu nunc dices concitatus?

Phil. Panem in coena. Accipe unde poteris, accommodato.

Puer. Scilicet, in mediis paedagogiis quaeris vel equos, vel equorum ornamenta.

Phil. Supple igitur quae desunt, ex hoc fune.

Puer. *11 Erit deforme.

Phil. Abi, insane: quis videbit extra urbem?

Puer. *12 Antileua est dissuta.

*1 Asturco, equus ab Asturia, oppido Hispaniae, sic dictus, ginnetto.

*2 equum meritorium, un cavallo preso a nolo.

*3 Ut erit cordi, come piacerà.

*4 puer, paggio.

*5 frena equum, metti la briglia.

*6 insterne, metti la sella.

*7 malum, domin'.

*8 manno, cavallo picciolo, ronzino.

*9 orea, corrigia, quae est sub ore, il barbazzale.

*10 aurea, corrigia ad aures, la testiera.

*11 Erit deforme, farà brutto vedere.

*12 Antileua, il pettorale.

Lent. Ego non habeo aciculas; deponam, si vultis, pedunculos cerasorum pro aciculis.

Tull. Apage, ludamus ego et tu Scipio.

Scip. Ego ^{*1} ausim sorti meas aciculas credere.

Tull. Da mihi talos in manum, ut iaciam primus. En, vici sponsonem.

Scip. Minime vero, nam non ludebas serio.

Tull. Quis unquam ludit serio? ^{*2} Ceu dicas album nigrum.

Scip. Cavillare quantum voles, non auferes modo aciculas.

Tull. Age, remitto tibi hanc manum: ludamus nunc ^{*3} pro praemio. Adsit dextera sors.

Scip. Vixus es.

Tull. Auferto.

Lent. Cedo talos.

Tull. ^{*4} In hunc iactum omnia.

Lent. Non recuso.

Puell. Ad coenam, pueri. Nunquam ne facturi estis ludendi finem?

Tull. Nunc incipimus, ista iam de fine loquitur.

Cornel. Ludi huius iam taedet. Ludamus ^{*5} calculis discoloribus.

Tull. Pingue tu nobis ^{*6} urbes in hoc latere, carbone aut gypso.

Scip. Ego malo coenare, quam ludere, et discedo aciculis meis omnibus exutus, fraude vestra.

Tull. Memineris, te heri Cethegum spoliasse. ^{*7} Nullus ubique potest felici ludere dextra.

^{*1} Ego ausim, non ho paura.

^{*2} Ceu dicas album nigrum, come se dicesse il bianco nero.

^{*3} pro praemio, di buono.

^{*4} In hunc iactum omnia, vada tutto a questo tiro.

^{*5} Calculi sunt duodenii, albi et nigri: il gioco della dama.

^{*6} urbes, i casellini.

^{*7} Nullus ubique potest felici ludere dextra, non si può sempre vincere.

Cornel. Adfer quae ^{*1} folia lusoria, quae invenies sub abaco ad sinistram.

Scip. Alias id quidem. Nunc non vacat; nam si diutius morer, timeo, ne paedagogus meus iratus incoenem me mittat cubitum. Tu, Corneliola, habe nobis parata folia istaec in crastinum, sub horam vesperam.

Cornel. Si licebit nobis per matrem. Satius esset nunc ludere, ^{*2} dum sinimur.

Scip. Satius est nunc coenare, dum accersimur.

Puer. Et mihi nihil datis, qui vos spectavi?

Cornel. Daremus, si iudicasses. Da tu nobis potius, qui nostris lusionibus te delectasti.

Puell. Heus pueri, quando estis venturi? Coena est semicomesa; prope est, ut sublati carnibus apponamus caseum et poma.

REFECTIO SCHOLASTICA

NEPOTULUS, PISO, MAGISTER, ARCHITRICLINUS, LAMIA,
FLORUS, ANTHRAX, HYPODIDASCALUS.

Nep. Vivitis ne hic laute?

Piso. Quid istuc verbi est? An lavamur? Quotidie manus ac faciem, et quidem crebro; mundities enim corporis, et sanitati et ingenio conferunt.

Nep. Non id quaero; sed an edatis et bibatis ex animi vestri sententia?

Piso. Nos non edimus ex animi sententia, sed ex palati sententia.

Nep. Dico, an ut vultis.

^{*1} folia lusoria, le carte da giocare.

^{*2} dum sinimur, mentre ci è permesso.

Piso. Maxime, nempe cum fame: et qui vult, edit, et qui non vult, abstinet.

Nep. Surgitis a mensa famelici?

Piso. Non omnino saturi: nec expedit; belluarum est enim expleri, non hominum.^{*1} Regem quemdam sapientissimum narrant, numquam sine appetitu ac cubuisse, numquam surrexisse saturum.

Nep. Quid editis?

Piso. Quae habemus.

Nep. Putabam^{*2} vos esse, quae non habebatis. Sed quae sunt ista tandem, quae habetis?

Piso. Molestum percunctatorem! Quae dantur.

Nep. At quaenam dantur.

Piso. Ientamus de mane sesquihora posteaquam surreximus.

Nep. Quando surgitis?

Piso. Fere cum sole, qui est dux musarum, et aurora, gratissima musis. ^{*3} Silatum nostrum est frustum panis^{*4} autopyri, et paullulum butyri, aut fructuum aliquid, quales anni tempus suppeditat. Prandium, olus coctivum, vel^{*5} poltes in pultariis,^{*6} aliquid pulmentarii carnium, rapae modo, modo brassicae, amyrum, similago, oriza. Tum^{*7} diebus pisculentis lac serosum in^{*8} gabatis, e quo sit butyrum expressum, injectis^{*9} aliquot turundis panis, piscis recens aliquis, si sit in foro piscario pretii tolerabilis; sin secus, salsamentum^{*10} probe macera-

^{*1} Cyrum maiorem intelligit.

^{*2} vos esse, che voi mangiate.

^{*3} Silatum est ientaculum, l'asciolvere, ossia la colezione della mattina.

^{*4} panis autopyri, ex tota farina confecti, sine excretione furfurum, idest pane ordinario.

^{*5} pultes in pultaris, qualche scodella di minestra.

^{*6} aliquid pulmentarii carnium, qualche minestra di carne.

^{*7} diebus pisculentis, nei giorni magri.

^{*8} gabatae, arum, scodelle fonde.

^{*9} turundae, arum, fette picciole di pane.

^{*10} probe maceratum, tenuto bene in molle.

tum, hinc pisa, aut cicera, aut lentes, aut fabae, aut lupini.

Nep. Quantum cuique ex his?

Piso. Panis, quantum avemus, obsoniorum, quantum est satis, non ad excludendum, sed ad alendum. Amplissimas epulas alibi quaerito, non in schola, ubi ad virtutem formantur animi.

Nep. Quid bibitis?

Piso. Alii frigidam et liquidam, alii cervisiam tenuem; pauci et raro vinum^{*1} bene dilutum. Merenda est, seu (si id mavis)^{*2} antecoenium, aliquid panis et amygdalarum, seu avellanarum, ficorum aridarum, uvarum passarum; aut, si sit aestas, pyrorum aut malorum, cerasorum aut prunorum. Cum vero animi gratia rus proficiscimur, tum edimus lac vel liquidum, vel coactum, caseum recentem,^{*3} cremorem, lupinos lixivio maceratos, pampinos et alia, quae villa suggerit. Coenae caput est^{*4} acetarium concussum, sale aspersum, irroratum oleo olivarum ex gutto, acetato etiam infuso.

Nep. Quid? oleo nucum aut raparum?

Piso. Apage rem insuavem et insalubrem. Tum^{*5} in lata paropside^{*6} aulicocchia^{*7} vervecina, iusculta cum pruni passis, aut radiculis, aut herbulis, quae sint pro^{*8} intrito. Interdum^{*9} tucketum saporis scitissimi.

Nep. Quo condimento?

Piso. Fame, omnium optimo et sapidissimo. Hinc

^{*1} bene dilutum, bene annacquato.

^{*2} antecoenium, la refazione innanzi cena.

^{*3} creme, fior di latte.

^{*4} acetarium concussum, insalata trita.

^{*5} in lata paropside, in un gran piatto.

^{*6} aulicocchia, idest cocta in olla, cotta nella pentola.

^{*7} vervecina, carne di castrato.

^{*8} pro intrito, per sapore, per salsa.

^{*9} tucketum est caro mihiutum concisa et ita elixa, morsellotti di carne.

certis diebus hebdomadis aliquid assi, potissimum vitulinae, haedinae interdum in vere. Pro ¹ secunda mensa raphani perpusillum et caesi non putris nec veteris, sed recentis, qui est, quam vetus, ² alibilior; pyra, mala persica, cydonia. Diebus, queis carne fas non est vesci, habemus pro carnibus ova ³ assa, aut frixa, aut elixa, singula per se, aut in ⁴ libum commista in sartagine, aceto aut omphacio non tam infuso, quam instillato: paullum interdum piscium, et caseo succedunt nuces.

Nep. Quantum cuique?

Piso. Bina ova singulis, et binae nuces.

Nep. Quid? a coena numquam ne comissamini?

Piso. Saepius.

Nep. Quid quaebo? Nam id est suavissimum.

Piso. Convivium Syri apud Terentium, aut aliquod aliud ex illis lautissimis athenaei, aut similium, quorum meminerunt historiae. Utrum censes nos porcos esse, an homines? Qui ventriculi, quae valetudo sufficeret post quaternas refectiones comissari? Heus tu, schola haec est, non ⁵ saginarium. Dicunt etiam, nihil esse perniciosius valetudini, quam bibere, cum statim sis iturus cubitum.

Nep. Licebit ne coenae vestrae interesse?

Piso. Facile, modo venia petita a preeceptore, quam scio illum daturum non gravate; nam solet; alioquin pravae esset educationis ingerere te convivio, magistro inscio; et qui te adduceret, nihil aliud, quam probrum et pudorem contraheret apud condiscipulos. Mane paullisper. Magister, licebit ne cum bona tua venia, puerum quemdam mihi notum adhibere nostrae coenae?

¹ secunda mensa, *le frutta.*

² alibilior, *di maggior sostanza.*

³ ova assa, *ova sode.*

⁴ in libum commista in sartagine, *in frittata nella padella.*

⁵ saginarium, *sba da ingrassare.*

Praec. Maxime; non erit molestus.

Piso. Habeo gratiam. Hic, quem vides ¹ gestantem mantile pro focali, est ² architriclinus huius hebdomadae, nam hebdomadarios habemus hic architriclinos, ut reges.

Architr. Lamia, quota est hora?

Lam. Horas non audivi a tertia, ³ intentus compositioni epistolae. Florus melius id norit, qui toto hoc pomeridiano tempore librum non vidit neque chartam.

Flor. ⁴ Amicum testimonium, et apud magistrum iratum, valde utile! Sed qui potuisti tu id animadverte immersus (ut ais) compositioni epistolari? Plane malevolentia te coegerit mentiri. Gaudeo profecto, inimicum meum pro mendaci haberis. Si quid posthac voluerit calumniari, carebit fide.

Architr. Non potero aliunde cognoscere de hora? Anthrax, transcurse ad Divi Petri, et inspicie horas.

Antr. ⁵ Index signat iam sextam.

Architr. Sextam vero? Eia pueri agite, eia consurgite et abicie libros, ⁶ vel quo cervi cornua. Parate mensas, ⁷ insternite, apponite sedilia, mantilia, ⁸ orbes, ⁹ quadras, panem. Dicto citius volate, ne tarditati nostrae institutor succenseat. Prome tu cervisiam, tu hauri aquam de cisterna, appone sciphos. Quid isthuc rei est? ¹⁰ Tam obnubilatos adfers?

¹ gestantem mantile pro focali, *che porta il tovagliolino al collo.*

² architriclinus, qui praecest apparando convivio, a graecis vocibus ἀρχός, princeps, τρίκλινον, conclave, ubi sunt convivia, *lo scalco.*

³ Elegantius fortasse: *intentus epistolae conscribendae.* Th. V.

⁴ Amicum testimonium, *buon testimonio.*

⁵ Index, *la lancetta.*

⁶ vel quo cervi cornua, *anche dove i cervi le corna.* Cervi enim quotannis cornua deposituri, loca invia quaerunt et inaccessa, quo inventu sint difficiliora.

⁷ insternite, *apparecchiate.*

⁸ orbes, *i tondi.*

⁹ quadras, *i piatti piani.*

¹⁰ Tam obnubilatos, *tanto appannati.*

Piso. Refer in culinam, ut famula eos fricet et extergat eos probe, quo sint nitidi et fulgentes.

Piso. Numquam tu hoc perfeceris, quamdiu simiam hanc habebimus ^{*1} ministram culinariam. Numquam audet fortiter confricare, quae mundat; ita timet suis digitis; nec abluit, nisi semel et tepida.

Architr. Quin admones de eo paeceptorem?

Piso. Satius est queri apud ^{*2} famulam atrensem; nam in eius manu est mutare famulas culinarias. Sed ^{*3} ecum paeceptorem. Tu ipse perluit hos calices, frica folio fici, vel urticae, arena, aqua; ne quid hodie habeat magister iure reprehendendum.

Mag. Sunt parata omnia? Est ne aliquid quod nos remoretur?

Architr. Nihil omnino.

Mag. Ne postea facturi simus intervalla magna ^{*4} inter missus.

Architr. Missus vero? Missum potius dixeris, et eum exiguum.

Mag. Quid tu mussitas?

Architr. Dico, ut assideas, esse tempus, et prope modum ^{*5} corrumpi coenam.

Mag. Pueri, abluite omnes manus et os. Vah, quod mantile! Qui hic se extergunt, ubi mundantur? Curre, adfer aliud purius. Sedeamus more solito. Est is puer conviva noster?

Piso. Est, here.

Mag. Cuias est?

Piso. Flander.

Mag. Ex qua urbe illius provinciae?

Piso. ^{*6} Brugensis.

^{*1} ministram culinariam, cuciniera.

^{*2} famulam atrensem, la maestra di casa.

^{*3} Ecum, idest ecce eum. - Ecum paeceptorem, ecco il maestro.

^{*4} inter missus, tra un servito e l'altro.

^{*5} corrumpi coenam, la cena va a male.

^{*6} Brugensis, di Bruges.

Mag. ^{*1} Recipe illum supra te. Expediat quisque cultellum suum, et purget quisque suum panem, si quid haeret vel cineris vel carbonum in crusta. ^{*2} Sacret mensam, cuius est munus hac hebdomada.

Flor. Pasce animos nostros, Christe, caritate tua, qui benignitate tua alis vitas omnium animantium. Sancta sint, Domine, haec tua munera nobis sumentibus, ut tu, qui ea largiris, sanctus es. Amen.

Mag. Sedete, quantum licet, ^{*3} laxe, ne comprimitis mutuo, quandoquidem satis est loci. Et tu habes cultellum, Brugensis?

Piso. Prodigium; Flander sine cultello, et quidem Brugensis, ubi ceduntur optimi.

Nep. Mihi vero cultello non est opus, dentibus frangam mordendo, vel digitis buccellatim comminuam.

Hypod. Ferunt, ^{*4} illud de morsibus tum gingivis, tum candori dentium esse perutile.

Mag. Ubi fecisti latinae linguae tyrocinium? Nam non videris mihi prave institutus.

Nep. Brugis sub Ioanne Theodoro Nervio.

Mag. Viro diligenti, docto et probo. Brugae elegantissimae! nisi quod pereunt in dies vitio plebis profusissimae. Dolendum est! Quam pridem illinc venisti?

Nep. Nudius sextus.

Mag. Quam nuper coopisti studere?

Nep. Ab hinc annos tres.

Mag. Non potest te profectus poenitere.

Nep. Merito: nam et habui magistrum ^{*5} non poenitendum.

Mag. Sed quid agit Vives noster?

^{*1} Recipe illum supra te, fallo sedere sopra di te.

^{*2} Sacret mensam, faccia la benedizione.

^{*3} Sedete laxe, sedete larghi.

^{*4} illud de morsibus, che lo spezzarlo con i morsi.

^{*5} magistrum non poenitendum, un buon maestro.

Nep. Dieunt, eum agere athletam, non tamen athletice.
Mag. Quid isthuc rei est?

Nep. Quia luctatur semper, sed parum fortiter.

Mag. Cum quo?

Nep. Cum suo ^{*1} morbo articulare.

Mag. O luctatorem dolosum, qui primum omnium invadit pedes!

Hypod. Immo lictorem saevum, qui totum corpus constringit. Sed tu quid agis? Quid cessas? Videris hoc spectatum venisse, non coenatum. Nemo vestrum attingat pileum inter coenandum, ne quis capillus involeat in patinas. Cur non tractatis hospitem comiter? Nepotule, ^{*2} praebibo tibi.

Nep. Praeceptor, excipio animo libertissimo.

Hypod. Exinanias calicem tuum, quandoquidem exiguis haustus restat.

Nep. Hoc esset mihi novum.

Mag. Quid? Non exinanire? Sed ^{*3} hypodidascale, quid dicis? Quid adfers novi super coenam?

Hypod. Ego vero nihil dico: sed hisce duabus horis multa cogitavi de arte grammatica.

Mag. Quae tandem?

Hypod. Recondita sane, et ex penetralibus disciplinae. Primum cur grammatici posuerunt tria genera in arte, cum sint tantum duo in natura, aut cur natura non producit res neutrius generis, sicut masculini et foeminini? Non possum causam exculpere tanti mysterii. Deinde philosophi dicunt, esse tantum tria tempora; ars nostra ponit quinque; ergo ars nostra est extra rerum naturam.

Mag. Immo tu es extra rerum naturam; nam ars in rerum natura est.

^{*1} morbo articulare, *la gotta*.

^{*2} praebibo tibi, *ti fo un brindisi*.

^{*3} hypodidascale, *sottomaestro*, a graecis vocibus ὑπό σύνθετος, διδάσκαλος, magister (*διδάσκω*, doceo).

Hypod. Si ego sum extra rerum naturam, quomodo possum comedere hunc panem et has carnes, quae sunt in rerum natura?

Mag. Tanto tu deterior, qui venis ab altera rerum natura, ut comedas quae sunt in hac nostra.

Hypod. ^{*1} Παραθέγμα τηροσδιάνυσσον. Aliam ego vellem solutionem mearum quaestionum. Utinam haberemus nunc ^{*2} Palaemonem aliquem, aut ^{*3} Varronem, qui has quaestiones posset profligare.

Mag. Quin potius Aristotelem aut Platonem? habes ne aliquod aliud?

Hypod. Heri vidi scelus capitale admitti. Ludimaster vici recti, capro olidior, qui in ^{*4} phrontisterio suo in paedore et faetore docet auditores ^{*5} diabolarios, ter aut quater pronunciavit *volucres*, accentu in penultima, ego vero miratus sum, terram illi non dehiscere.

Mag. Quid aliud decebat tales ludimastrum dicere? Et est alioqui in formulis grammaticae valde detritus. Sed tu in re levu nimium tumultuaris, et facis tragediam ex comoedia, seu mimo verius.

Hypod. Evidem absolvi pensum meum, nunc tuae sunt partes. Dic tu vicissim aliquid inter coenam.

Mag. Nolo, ^{*6} ne tu mi vicissim παραθέγμα. ^{*7} Iussulenta haec iam conglaudent: adfer ^{*8} foculum mensarium: excalefacite aliquantum, priusquam panem

^{*1} Παραθέγμα τηροσδιάνυσσον, *risposta fuor di proposito*.

^{*2} Remius Palaemon, grammaticus Vicentinus, doctus ille quidem, sed tanta arrogantia, ut teste Svetonio, secum et natas et morituras litteras iactaret. Vixit Tiberio et Claudio imp. Th. V.

^{*3} M. Terentius Varro, Ciceroni aequalis, fuit omnium Romanorum eruditissimus. Th. V.

^{*4} in phrontisterio suo, *nella sua scuola*.

^{*5} diabolarios, *da pochi soldi, da tre quattrini*.

^{*6} ne tu mi vicissim παραθέγμα, acciocchè tu non mi abbia scambievolmente a rispondere fuor di proposito.

^{*7} Iussulenta, *intingoli*.

^{*8} foculum mensarium, *lo scaldavivande*.

intingatis. Raphanus hic non est esui, adeo est *1 lenuſ: nec minus sunt *2 radiculae iussulentae.

Hypod. *3 Lentorem profecto non a macello attulerunt, sed hic contraxerunt in nostro *4 penore, qua cella nihil est penui incommodius. Nescio quid istuc rei est, ſemper afferuntur huc ossa *5 emedullata.

Mag. Parum habent ossa medullarum *6 sub lunam silentem.

Hypod. Quid, cum est plena?

Mag. Plurimum.

Hypod. Tum vero ossa nostra habent minimum, seu nihil verius.

Mag. Non exorbet nobis medullas luna: sed nostra Lamia nimis hic indidit piperis et gingiberis, et in iure hoc et toto acetario nimium mentae, petroselini, salviae, erucae, nasturtii, hyssopi. Nihil puerorum et adolescentium corporibus aequa dannoſum, ut cibi qui interiora ferueſciunt.

Architr. Quibus igitur ex herbis velles confici?

Mag. Lactueis, *7 buglossa hortensi et portulaca, et petroselini aliquid admisceri. Heus tu, Ginglōse, ne extergas labra manu aut manica, sed simul ipsa, simul manum mantili; nam ideo tibi datur. Carnes ne attingas, niſi ab ea parte, qua tibi es ſumpturus. Tu, Dromo, non animadvertis, te manicas tuas infiſcere pingui carnium? Reduc eas, ſi ſunt apertae, ad humeros: ſi non ſunt, *8 corruga, vel complica ad

*1 lenuſ, *appassito*.

*2 radiculae iussulentae, *barbucce cotte nel brodo*.

*3 Lentorem, *appassimento*.

*4 penore, *dispensa*.

*5 emedullata, *senza midollo*.

*6 sub lunam silentem, prope novilunium, *sul far della lana*.

*7 buglossa, herba linguae bubulae formam referens, a graecis vocabulis βούς, bos, γλῶσσα, lingua. Itali, *borrace*.

*8 corruga, vel complica ad cubitum, *piegale o rimboccate al gomito*.

cubitum: quae ſi relabantur, affige acicula, ſeu quod magis te decet, spina. Tu *1 dominaster delicate, in mensam incumbis? Ubi id didicisti? In *2 hara quapiam. Heus, ſubiuite eius cubito pulvillum. Architrcline, vide, ne *3 analecta haec pereant, reconde in promptuarium. Tolle primum omnium ſalinum, hinc panem, tum lances, *4 discos, mantilia, poſtremo mappam. Mundet quiske ſuum cultellum, et reponat in vaginam. Heus tu, Cinciole, ne scalpas dentes scalpello; nam est noxiū: conficito tibi *5 dentiscalpium pennula, vel hoc bacillo tenui, acuminato, et scalpe modice, ne gingivas ſcarifies, et ſanguinem elicias. Consurgite et abluite manus, priuſquam recitetur gratiarum actio. Amove mensam: voſa ministram, ut pavimentum hoc ſcopis verrat. Agamus Christo gratias. *6 Praeēat verba qui ſacravit mensam.

Flor. Pro cibo temporario gratias agimus, Christe Domine, temporarias: fac ut pro immortalitate agamus aeternas. Amen.

Mag. Ite lufum, et confabulatum, et deambulatum, quo libuerit, dum licet per lucem.

*1 dominaster delicate, *signorino delicatuccio*.

*2 hara, *porcile*.

*3 analecta, *avanzi*.

*4 discos, *i tondini*.

*5 dentiscalpium, *stuzzicadenti*.

*6 Praeēat verba, idest dicat, quae nos eum ſequentes proferamus; vulgo dicimus, *cominciare*.

GARRIENTES

NUGO, GRACULUS, TURDUS, BAMBALIO, OBSERVATOR.

Nugo. Assideamus in hac trabe: tu, Gracule, e conspectu in saxo illo, modo ne impedimento sis, quominus cernamus praeterentes. Applicemus nos ad hunc parietem, egregie ¹ soli ostentum. Quam grandis truncus! Et cui usui?

Turd. Ut nos hic sedeamus.

Nug. Oportet fuisse procerissimam et latam arborrem, unde est sumptus.

Turd. Quales sunt in India.

Grac. Quid scis? Fuisti tu in India cum Hispanis?

Turd. Quasi scire aliquid de regione quapiam non possis, nisi in ea fueris. Sed ² dabo tibi auctorem meum. Plinius scribit, in India arbores crescere ad eam altitudinem, quae non possit iaculo superari: *Et gens illa quidem ³ sumptis non tarda pharetris, ut ait Virgilius.*

Nug. Scribit etiam Plinius, turmam equitum condit sub ramis.

Turd. Nemo id miretur, qui scirpos illius regionis consideret, quibus infirmi fulciunt gradum, divites dumtaxat.

Grac. Heus! Quota est hora?

Nug. Nulla: nam horarum tintinnabulum nunc funditur. Adfuisti?

Grac. Non sum ausus; nam aiunt, rem esse periculosam.

¹ soli ostentum, esposto al sole.

² dabo tibi, ti citerò.

³ sumptis non tarda pharetris, non pigra a trar di saetta.

Nug. Ego interfui, et vidi innumerias mulieres prægnantes transilire canalem fusionis, qui est sub terra conditus.

Turd. Audivi, hoc illis esse salutare.

Grac. ¹ Ea est colus philosophia, ut dicunt. Sed de hora quaerebam.

Nug. Quid tibi opus est hora? Siquid vis agere, dum est opportunitas, est hora. Sed ubi est horologium tuum ² viatorium?

Grac. Excidit mihi nuper, cum fugerem canem olitoris, post decerpta pruna.

Turd. Ego te currentem vidi de fenestra; sed quo te recepisses, spectare non potui: quia impedimento mihi erat hortus pensilis, quem ibi mater affixit, patre invito et multum reclamante. Mater vero in proposito constans obtinuit, ne tolleretur.

Nug. Quid tu? Tacebas?

Turd. Flebam tacitus: quid enim aliud agerem, dissentientibus mihi carissimis ³ capitibus? Tametsi mater iubebat me ad se stare, et clamare strenue: sed mihi non erat cordi quicquam adversus patrem mutire. Ego missus sum ad scholam quatuor continuis diebus ⁴ inientatus a matre irata et dierante, ⁵ me non esse ex se natum, sed commutatum a nutrice. De quo ait, ⁶ dicturam se nutrici diem apud ⁷ praetorem capitalem.

Nug. Quid rei est, praetor capitalis? An non praetor omnis habet caput?

Turd. Quid ego scio? Sic illa dixit.

¹ Ea est colus philosophia, ella è filosofia da conochia. Colus enim est genitivi casus.

² viatorium, da tasca.

³ capitibus, genitori, maggiori.

⁴ inientatus, senza colazione.

⁵ me non esse ex se natum, ch'io non era suo figliuolo.

⁶ ait, dicturam se nutrici diem, dice di voler citare la balia.

⁷ praetorem capitalem, giudice criminale.

Grac. Hem, qui sunt isti *1 penulati et ocreati?
 Nug. Galli sunt.
 Grac. Quid? Estne pax?
 Turd. Bellum narrabant futurum, et quidem atrox.
 Grac. Quid adferunt?
 Turd. Vinum.
 Nug. Exhilarabunt multos.
 Grac. Scilicet non solum vinum exhilarat, sed vini
mentio et recordatio.
 Nug. Vinosos utique. Mea nihil refert, qui aquam
bibo.
 Grac. Numquam facies bonum carmen.
 Turd. Nostri illam mulierem?
 Grac. Non; quaenam est?
 Turd. Aures habet gossipio obturatas.
 Grac. Quid ita?
 Turd. Ne quid audiat; quia *2 male audit.
 Nug. Quam multae pessime audiunt, auribus pa-
tentibus et bene perforatis.
 Turd. Credo huc pertinere, quod est apud Ciceronem
in Tusculanis quaestionibus: «Surdaster erat M. Cras-
sus: sed illud peius, quod male audiebat.»
 Nug. Non dubium est, quin hoc ad infamiam sit
referendum. Sed heus tu, Bambalio, invenisti tuas
Tusculanas quaestiones?
 Bamb. Etiam apud *3 propolam adeo interpolatas,
ut non agnoscere.
 Nug. Quis surripuerat?
 Bamb. Vatinius, *4 quod illi male sit.
 Grac. Vah hominem manibus *5 aduncis et *6 pi-
catissimis! Ne admittas eum unquam ad tuas capsas,

*1 penulati et ocreati, intabarrati e stivalati.

*2 male audit, ha cattivo nome.

*3 propolam, rigattiere.

*4 quod illi male sit, che gli venga 'l malanno.

*5 aduncis, fatte a uncino.

*6 picatissimis, idest pice maxime illitis, impiciatissime.

nec ad scrinia, si vis omnia esse salva. Nescis illum
*1 crumenisecam existimari ab hominibus, et de cru-
menisecio accusatum apud *2 gymnasiarcham?

Nug. Soror puellae illius enixa est heri gemellos.

Grac. Quid mirum? Mulier quaedam via salaria ad
leonom galeatum peperit nudius sextus *3 tergeminus.

Nug. Plinius dicit *4 ad septimum posse procedi.

Turd. Quis vestrum audivit de uxore Comitis Bata-
viae, quam ferunt uno partu tot edidisse, quot sunt
in anno dies, ex imprecatione mendicae cuiusdam?

Grac. Quid istuc fuit de mendica?

Turd. Mendica haec liberis onusta petiit ab hac
Comite stipem. Illa ubi conspexit tot pueros, con-
vicio illam abegit, scortum vocitans; negabat enim
posse fieri, ut ex uno viro tantam sobolem suscep-
set. Innocens mendica precala est Divos, ut si se ca-
stam et puram scirent, darent Comiti ex marito suo
tot foetus uno conceptu, quot sunt in anno dies, et
ita contigit; ostenditurque propago numerosa illa in
oppido quodam illius insulae.

Grac. Malo credere, quam exquirere.

Nug. Omnia *5 sunt Deo possilia.

Grac. Immo vero facillima.

Nug. Non nosti illum onustum retibus, comitatum
canibus, cum *6 causia et *7 peronibus, *8 vehentem
*9 cantherio strigosissimo?

Turd. Est ne Mannius versificator?

*1 crumenisecam, borsaiuolo.

*2 gymnasiarcham, rettore della scuola.

*3 tergeminus, tre a un parto.

*4 ad septimum posse procedi, sino a sette per volta.

*5 sunt Deo possilia. Ad sequiorem latinitatem pertinet haec lo-
cutione. Commodius dixeris: a Deo fieri possunt. Th. V.

*6 causia, pileus adversus aestum, gran cappello.

*7 peronibus, stivali.

*8 vehentem, idest, qui vehitur, che se ne va.

*9 cantherio strigosissimo, cavallo castrato.

Nug. Est plane.

Turd. Quaenam tanta *1 metamorphosis?

Nug. Ex Minerva transiit ad Dianam: idest, ab honestissima occupatione ad inanem et stultum laborem. Pater eius mercimoniis faciens auxerat rem. Hic paternam artem dedecori sibi esse duxit: vertit se ad alendos equos et venationem, non aliter ratus, posse nobilitatem generis venari; nam si quid ageret utile, non haberetur pro nobili. Sequitur eum venantem talis Curius, pereruditus homo, aleator famosissimus, et qui probe novit taxillos mittere *2 compositos. Domi habet sodalem Tricongium.

Turd. Immo *3 amphoram.

Grac. Immo spongiam.

Nug. Immo arenam Africæ aridissimam.

Bamb. Aiunt illum semper sitire.

Nug. An sitiat nescio: semper certe paratus est potare.

Bamb. Tu ausculta lusciniolam illam.

Grac. Ubinam est?

Bamb. Non vides eam in ramo illo sedentem? Vide ut canit ardenter, nec intermittit.

Nug. *4 Flet philomela nefas.

Grac. Quid mirum, dulciter eam garris, quae sit Attica, ubi etiam fluctus maris non sine numero allundunt litora?

Nug. Plinius scribit, eam praesentibus hominibus diutius et accuratius cantare.

Turd. Quid causæ est?

Nug. Ego tibi causam aperiam: Cuculus et Philo-

*1 metamorphosis, mutazione.

*2 compositos, fatti con arte, con inganno.

*3 amphoram, ludit in nomine tricongius, quod est etiam mensuræ genus.

*4 Flet philomela nefas, Martial. epigr. lib. xiv, 75. piange l'usignuolo il suo fallo.

mela eodem cantant tempore, verno scilicet, ab aprilii medio ad maium exactum, aut eo circiter. Hae duae aves in contentionem venerunt de suavitate concentus. Quaesitus est iudex; et quia de sono erat certamen, aptissimus visus est ad eam *1 cognitionem asinus, qui praeter caeferas animantes grandes habet auriculas. Asinus repudiata luscina, cuius se harmoniam negaret intelligere, victoriam cuculo adiudicavit. Philomela ad hominem appellavit, quem ut videt, agit statim causam suam, canit diligenter, ut se illi appretet ad vindicandam iniuriam ab asino acceptam.

Grac. Habeo causam poëta dignam.

Nug. Quid ergo? Expectabas philosopho dignam? Posce a novis illis magistris Parisiensibus.

Grac. Plerique illorum vestibus sunt philosophi, non cerebro.

Nug. Quid ita vestibus? Nam coquos potius dixeris aut muliones.

Grac. Quia gestant eas crassas, detritas, laceras, lutulentas, immundas, pediculosas.

Nug. Erunt ergo philosophi Cynici.

Grac. Immo Cimici, non, quod videri affectant, Peripatetici; quippe Aristoteles, sectæ princeps, cultissimus fuit. Ego vero *2 longum vale dico iam nunc philosophiae; si aliter non possum esse philosophus. Quid enim pulchrius et homine dignius, quam mundities, et civilis quidam cultus in victu et vestitu? Ea in re antestant mea sententia Lovanienses Parisiensibus.

Turd. Quid tu? Non putas esse impedimento studiis nimiam curam munditiae atque elegantiarum?

Grac. Ego quidem munditiam probo; auxiam et morosam illius curam improbo.

*1 cognitionem, vocabulum forense, quod significat causæ inquisitionem. Italice: esame, giudizio.

*2 longum vale dico, do un addio per sempre.

Nug. Damnas tu elegantias, de quibus scripsit *1
Valla tam diffuse, quasque adeo diligenter commendant nobis nostri preeceptores?

Grac. Alia est verborum in loquendo elegantia, alia rerum in vestiendo.

Turd. Scitis, quid est mihi narratum a tabellario Lovaniensi?

Nug. Quid tandem?

Turd. Clodium *2 ardere perdite in puellam quamdam, et Lusconem transtulisse se ad mercaturam a litteris; hoc est, ab equis ad asinos.

Nug. Quid audio?

Turd. Clodium noratis omnes succi plenum, rubicundulum, *3 bene habitum, hilarem, vultu ridenti, comem, festivum, *4 confabulatorem. Nunc refert ille, esse *5 exsuccum, exsanguem, pallido colore atque adeo *6 lurido, imbecillum, horridum, *7 trucem, faciturnum, fugitatem lucis et humani consortii. Nemo, qui illum vidisset prius, iam agnosceret.

Nug. O miserum adolescentem! Unde id mali?

Turd. Ex amore.

Nug. At unde amor ille?

Turd. Quantum ex oratione tabellariorum potui colligere, reliquerat seria et solida studia; dederat sese totum poetis lascivis latinis, et linguae vulgaris. Inde

*1 Laurentius Valla, romanus, floruit saeculo XV. Vir probe doctus et romanae urbanitatis studiosus, librum evulgavit, qui inscribitur: *Elegantiarum linguae latinae libri vi.* Vide eruditissimum opus Christophori Poggiali: *Memorie intorno alla vita ed agli scritti di Lorenzo Valla. Un vol. in 8.º (senza nota di luogo o di stampatore).* Th. V.

*2 ardere perdite in puellam, essere innamorato morto di una fanciulla.

*3 bene habitum, ben tarchiato.

*4 confabulatorem, affabile.

*5 exsuccum, quasi sine succo, secco.

*6 lurido, livido.

*7 trucem, burbero.

prima animi praeparatio: ut, si qua ignis scintilla in illum incideret somitem, quantumlibet exigua, subito inflammaretur, velut stupa. Tradiderat se somno et otio.

Nug. Quid necesse habes plures aut maiores causas amandi commemorare?

Turd. Nunc insanit, ambulat plerumque solus, semper autem vel tacitus, vel cantillans aliquid, et modulans scribit versus sermone vernaculo.

Nug. Scilicet *1 Quos legat ipsa Lycoris.

Grac. Christe, averte ab animis nostris tam perniciosum morbum.

Turd. Nisi me ingenium Clodii fallit, recipiet se aliquando ille ad frugem meliorem. Peregrinatur animus eius in nequitia, non habitat.

Grac. Et ille alter, quas mercaturas exerceat?

Turd. Misit ad patrem epistolam *2 flebiliter conscriptam de misera conditione studiorum, quam, quod esset *3 apertilis, legit ipse tabellarius. Pater, homo *4 crassae Minervae, transtulit eum a chartis ad lanas, pannos, glastum, piper, gingiber, cinnamomum. Nunc ille *5 succinctus bracca, mire diligens et sedulus *6 in aromataria taberna vocat *7 adventores, excipit *8 blandus, scandit, descendit per scalas *9 infestissimas, profert suas merces, vertit, inverlit, mentitur, peierat. Omnia sunt illi leviora, quam studere.

Nug. A pueru novi illum attentum ad rem, et de-

*1 Virg. Ecl. x.

*2 flebiliter, piena di cordoglio.

*3 apertilis, quae aperiri posset omnino; quod vulgo dicimus, a sigo volante.

*4 crassae Minervae, idiota.

*5 succinctus bracca, col gremiale dinanzi.

*6 in aromataria taberna, nella spezieria.

*7 adventores, gli avventori.

*8 blandus, con buone parole.

*9 infestissimas, pericolosissime.

lectari nummulis. Itaque potiorem habuit *1 nummationem, quam litteraturam: et vile lucrum anteposuit excellentiae eruditionis. Aliquando poenitebit eum.

Turd. Sed sero.

Nug. Indubie. Provideat, ne accidat sibi, quod suo consobrino.

Turd. Cui?

Nug. Antonio in *2 angiporto pomorum, ad tres graculos. Non audisti illum superiore anno *3 decoxisse?

Grac. Quid decoxit, quaeso? Estne hoc tantum malum? An non quotidie id sit in culinis omnibus?

Turd. Decoxit rem.

Grac. Quam rem?

Turd. Alienam, et *4 conturbavit.

Grac. Nihil ne reddidit creditoribus?

Turd. Ex compactione (nam receperat se *5 in asylum) *6 uncias ternas ex libris singulis.

*1 nummationem, l'acquisto del danaro.

*2 angiporto pomorum, in via mezza delle frutta.

*3 decoxisse, aver fallito, aver consumato.

*4 conturbavit, ha mandato a male ogni cosa.

*5 in asylum se receperat, erasi ritirato in luogo sicuro. Ex iure Romanorum qui in asylum confugerent, tuti a legibus erant, neque inde avelli poterant, ne loci sanctitas violaretur (Liv. I, 8). Ad hunc autem Vivis locum declarandum pertinet quae habet Tacitus, *Annal. lib. XI, 60*: crebrescebat graecas per urbes licentia atque impunitas asyla statuendi: complebantur templa pessimis servitiorum: eodem subsidio obserati adversum creditoris, suspectique capitalium criminum receptabantur. Cf. Sveton. Tib. xxxvii: abolevit et vim moremque asyliorum, quae usquam erant. *Th. V.*

*6 uncias ternas ex libris singulis. *Libra* sive *as libralis* saepe usurpat a Romanis pro toto aliquo, quod in duodecim partes sive uncias dividitur; praesertim vero pro hereditate, patrimonio, pro tota summa rei, de qua inita fuit societas, aliquisque id genus. Quare cum VIVES ait, Antonium decoxisse, atque ex compacto uncias ternas ex libris singulis creditoribus reddidisse, nihil aliud voluit significare, nisi Antonium, quem non posset in assem creditoribus satisfacere, quadrantem tautummodo solvisse, hoc est quartam debiti partem. Itali dicent: secondo l'accordo fatto coi creditori, diede loro il 25 per 100. *Th. V.*

Grac. Hoc vocas tu decoquere, cum nihil sit crudius? sed quomodo amisit?

Turd. Audivi equidem nuper de patre, non satis tamen intellexi. Narrabat pater, eum *1 fecisse versuras damnosissimas, quae degluberunt eum, et devoraverunt usque ad ossa.

Grac. Quid rei est versura? Quid deglubere?

Turd. Non ego quidem novi; credo esse aliquid de furibus.

Nug. Vides illum obesum, quem putas vix se comovere? *2 Petaurista est et funambulus.

Grac. Ah tace, rem narras incredibilem.

Turd. Non ipse quidem suo corpore, sed calicibus.

Grac. Afferebat aliquid aliud novi tabellarius de nostris sodalibus?

Turd. Etiam de Hermogene, qui in omni nostro certamine semper ferebat primas. Is admirabili mutatione ex ingeniosissimo et (ut aetas illius ferebat) doctissimo repente factus est tardissimus et rudissimus.

Nug. Tale quiddam saepe vidi accidere in quibusdam *3 acutulis.

Bamb. Aiunt id fieri, cum ingenii acumen non est solidum, ut in scalpellis, quorum acies facile retunditur; praesertim si quid secet paullo durius.

Grac. Quid? Est ne acies in ingenio, sicut in ferro?

Bamb. Nescio; ferrum saepe vidi, ingenium numquam vidi.

Nug. Quid factum est adolescenti illi *4 pagano, qui superiore mense exhibuit nobis prandium *5 adventorium, refertum delicis rusticis, ad quem a fuga

*1 fecisse versuras damnosissimas, che per pagare i creditori aveva preso i denari in prestito, con grandissimo scapito.

*2 Petaurista est, qui saltibus levioribus movetur, un ballerino.

*3 acutulis, ingegnosetti.

*4 pagano, contadino.

*5 adventorium, per la sua venuta.

retrahendum praeceptor miserat *1 quatuor fugitivarios? Et erat formosulus.

Turd. Venustus asinus. Puella *2 amanensis amitae meae, quea puella est illi soror patrelis, *3 convenit illum nuper in pago suo nudo capite, impexum, horridum, *4 sentum, *5 cum gallicis, et tunica villosa et *6 levidensa vendentem in trivio quodam chartaceas imagines et *7 tabellas elementarias, cantantem cantiones novas in circulis.

Grac. Oportet illum esse ortum claro sanguine.

Turd. Quid istuc?

Grac. Quoniam pater eius est de genere *8 Coelitum.

Nug. Non tam id arguit nobilem virum, quam bonum iaculatorem. *9 Collimabit facile.

Turd. Aut fabrum lignarium, qui oculo *10 rubricam dirigit uno.

Nug. Nunquam placuit mihi ille puer, nec dederat mihi significationem aliquam virtutis.

Grac. Quid ita?

Nug. Quia nec amabat studia, nec praeceptorem reverebatur, quod est perdit animi argumentum evidentissimum: et senes irridebat et calamitosos subsannabat. Sed quis est ipse *11 sericatus, torquatus, *12 bracteatus auro?

Grac. Ex genere clarissimo, matrem habet nobilissimam et foecundissimam.

*1 Fugitivarii, qui retrahunt servos a fuga.

*2 Quam hera habet semper sibi paratam ad manum, la cameriera.

*3 convenit illum, lo trovò.

*4 sentum, male in arnese.

*5 gallicea, socii lignei, zoccoli.

*6 levidensa, grossolana.

*7 tabellas elementarias, le carte dell' a, b, c.

*8 Quia oculo captus erat.

*9 Collimabit facile, tirerà facilmente a segno.

*10 rubricam, il filo rosso.

*11 sericatus, vestito di seta.

*12 bracteatus auro, ricoperto d'oro.

Nug. Quam?

Grac. Terram: et vix credas, quas semper faciat delicias: dicas puerulum in eunis adhuc, et crepundiis vagientem.

Nug. Atqui lanugo illi incipit iam per malas serpere.

Bamb. Illem, observator venit. Expedite libros, explicate, incipite evolvere.

Grac. Nec fuit *1 his multis hebdomadibus observator magis curiosus, et qui tam gauderet deferendis ad magistrum criminibus.

Bamb. Utinam saltem nos verae culpae *2 reos legeret, sed calumniatur plerumque.

Nug. *3 Hic murus aheneus esto.

*4 Nil concire sibi, nulla pallescere culpa. Sed quiescere; ego illum statim hinc fugabo.

Observe. Quid tu dicas, *5 Vatia?

Nug. Quid tu, *6 Vatrax?

Observe. Quid tu, *7 Vatrachomyomachia? Sed ioco ablato, quid hic agitur?

Nug. Quid ageretur? Quod inter bonos scholasticos et studiosos. Legitur, ediscitur, disputatur. Dic, sodes, capitulum lepidissimum, quod est apud Virgilium: *8 Transversa tuentibus hircis.

Observe. Bene facitis: pergite studere, ut bona in-

*1 his multis hebdomadis, da molte settimane in qua.

*2 nos reos legeret, ci accusasse.

*3 Proverbium ex Horatio depromptum (Ep. lib. I, 1, vers. 60),
questa sarà, come sicura rocca.

*4 Nil concire sibi, nulla pallescere culpa, non far mai male e
non aver paura.

*5 Vatius, apud Plaut., chi ha le gambe storte.

*6 Vatrax, greco est rana.

*7 Graeca vox πατραχομαχια, sive pugna ranarum et murium, a
πάτραχος, rana, μύς, mus, πάχωμα, pugno. Hoc nomine donatur
poëmatum, quod Homero tribuitur.

*8 Transversa tuentibus hircis (Virg. Ecl., ml, v. 8), mentre guar-
davano a traverso i capri.